

Bergen, 16.09.20

Norsk presseforbund
v/generalsekretær Elin Floberghagen

Høringsvar: Forslag til endringer av Vær varsom-plakaten

Bergens Tidende viser til kildeutvalgets rapport om mediernes forhold til kildene, avgitt til Norsk presseforbund. Dette er BTs kommentarer til rapporten og vurdering av utvalgets forslag til endringer av Vær varsom-plakaten.

Overordnet vil BT rose utvalgets grundige arbeid. Utvalget har gjennomført en solid og bred kartlegging og levert en rapport som gir ny og viktig kunnskap om forholdet mellom mediene og kildene. Utvalget dokumenterer flere utfordringer i norske redaksjoners behandling av kilder.

Bakgrunnen for opprettelsen av utvalget var VGs dekning av den mye omtalte dansevideoen fra Bar Vulkan. I VGs interne rapport blir det avdekket betydelige feil i kildebehandling, kvalitetskontroll og redaksjonelle kommandolinjer i håndteringen av denne konkrete saken. Vi mener det etter en slik sak er naturlig og nødvendig at pressen trekker lærdom av de feil som ble gjort i en av Norges største redaksjoner. Som kildeutvalget også trekker frem i sin rapport, har Bar Vulkan-saken også ført til konkrete tiltak i mange redaksjoner. Saken har ikke bare blitt diskutert, flere redaktører har tatt initiativ til å skjerpe inn interne husregler. Økt etisk kompetanse og bevissthet i norske redaksjoner kan dermed bli en konkret følge av denne enkeltsaken. I likhet med kildeutvalget mener også BT at dette er nødvendig. Kildeutvalgets rapport gir et fortjenestefullt bidrag til det videre arbeidet som bør gjøres i norske redaksjoner.

Der BT ikke følger utvalget, er at erfaringene fra Bar Vulkan-saken i seg selv indikerer at det er grunnleggende utfordringer i det etiske regelverket slik det i dag er formulert i Vær Varsom-plakaten.

Vi minner om at VG i PFU ble felt på en rekke punkter i Bar Vulkan-saken. Med ett unntak erkjente også VG presseetiske brudd på de punktene som PFU felte avisen for. Dersom pressens etiske regelverk *ikke* evnet å fange opp de feil Bar Vulkan-saken avdekket, ville det åpenbart vært riktig å se på endringer i VVP.

Etter BTs syn, viser PFUs behandling at Bar Vulkan-saken ville vært unngått dersom Vær Varsom-plakaten hadde vært fulgt.

Vi ser at utvalget gjør grep for å stramme inn og legge tydeligere føringer til redaksjonene enn det dagens VVP gjør. Vi er ikke trygg på at det er riktig måte å løse de utfordringene som er beskrevet. Styrken til VVP er at det er generelle og overordnede føringer. Hvordan de skal praktiseres, krever en aktiv operasjonalisering og konkrete, skjønnsmessige vurderinger fra sak til sak. Norske redaktører er satt til å forvalte dette skjønnet. Enhver innstramming i VVP medfører også at redaktørene og redaksjonenes handlingsrom reduseres.

Når en skal lete etter forklaringer på de utfordringene som blir beskrevet i kildeutvalgets rapport, mener BT at det er i den enkelte redaksjon en vil finne svar. Det kan være manglende opplæring av medarbeidere, mangler i reportasjeledelse eller svake rutiner for kvalitetssikring. Det kan også skyldes svak overordnet ledelse eller kulturutfordringer i en redaksjon.

Overordnet er altså BT ikke enig i at Bar Vulkan-saken avdekker et behov for å endre VVP. Dersom en likevel ønsker å gjøre endringer, er det avgjørende at endringene er til det bedre. BT mener at kildeutvalgets endringsforslag ikke bidrar til en klargjøring. Enkelte av endringsforslagene mener vi tvert imot svekker VVP. Vi vil komme nærmere tilbake til dette i gjennomgangen av det enkelte endringspunkt.

Kildeutvalgets forslag til nytt punkt 3.1

«Kilden for informasjon skal som hovedregel identifiseres, med mindre det kommer i konflikt med kildevernet eller hensynet til tredjeperson. Personkarakteristikker og udokumenterbare påstander bør ikke fremsettes anonymt.»

BT mener at Kildeutvalget har en god gjennomgang av utfordringene med bruken av anonyme kilder i norske redaksjoner. Det fremstår åpenbart at redaksjonene i dag er for lite kritisk til bruken av denne typen kilder. Det kommer også frem en manglende bevissthet rundt hvordan informasjon fra anonyme kilder blir brukt. Vi deler også kildeutvalgets bekymring for at bruken av anonyme kilder samlet sett *“kan skade pressens troverdighet”*. Gjennomgangen viser at det vil være behov for en innstramming knyttet til bruken av anonyme kilder. Vi synes utvalget selv godt beskriver hvordan dette kan gjøres. Utvalget skriver at *“innstramming i bruk av anonyme kilder mest effektivt kan gjøres gjennom håndheving av klare lokale regler”*. Selv om utvalget konkluderer slik, mener det også at det bør gjøres endringer i VVPs punkt 3.1. BT deler ikke den vurderingen.

Etter vårt syn er endringsforslaget lite presist med tanke på hensynet det skal ivareta. Skal VVP endres må en analysere hvilke potensielle utilsiktede konsekvenser en slik endring kan få. Endringene i punkt 3.1 som er foreslått, har konsekvenser langt utover de sakene der enkeltpersoner må forsvare seg mot anonyme påstander eller kritikk, som vi har sett eksempler på i deknningen av metoo.

For å ta en konkret eksempel: Redaksjoner kan ved denne endringen i større grad bli avskåret fra å omtale informasjon fra varslere som står opp mot egen organisasjon enten det

er i næringslivet eller offentlige institusjoner. Endringen kan med andre ord sørge for at kritisk og undersøkende journalistikk om vesentlige samfunnsforhold blir svekket.

En generell innskjerping av dokumentasjonskravet, som ikke tar hensyn til kontekst, mener vi er problematisk. Hvorvidt informasjon fra anonyme kilder skal brukes, må bero på en skjønnsmessig helhetsvurdering. Den anonyme kildens troverdighet er selvsagt avgjørende. Kan informasjonen som gis sannsynliggjøres? Støttes den opp av andre kilder, eventuelt også andre anonyme kilder? I tillegg er det relevant hvem kritikken retter seg mot og hvilke samfunnsforhold som berøres.

Vi er enige i at personkarakteristikk som hovedregel ikke skal hvile på kun anonyme kilder, men også her kan det i enkelttilfeller være unntak. Vår hovedinnvending mot endringen er at VVP i dag gir gode føringer for bruken av anonyme kilder og at endringsforslaget som er fremmet er lite treffsikkert for å løse de utfordringer kildeutvalget beskriver i sin rapport. BT vil derfor ikke anbefale endring av punkt 3.1.

Kildeutvalgets forslag til ending av VVP 3.3

«Det er god presseskikk å gjøre premissene klare i intervjusituasjoner og ellers overfor kilder og kontakter. Dette gjelder også opptak av samtaler. Hvis det inngås avtale om sitatsjekk, bør det gjøres klart hva avtalen omfatter og hvilke tidsfrister som gjelder. I kontroversielle saker bør urutinerte kilder gjøres oppmerksomme på muligheten for sitatsjekk. Redaksjonen selv avgjør hva som endelig publiseres.»

Kildeutvalget foreslår relativt store endringer i VVPs punkt 3.3. Vi vil først kommentere endringsforslaget knyttet til opptak av samtaler.

Åpenhet i møtet med kilder er grunnleggende for journalister. De som møter journalister skal være kjent med premissene som gjelder. Det er et ansvar som utelukkende ligger på journalisten. Den mest avgjørende avklaringen er hva formålet med kontakten er. Er det et intervju, eller er det en samtale hvor det som blir sagt ikke er ment for publisering.

I mange tilfeller vil det være naturlig å informere om at en gjør opptak av en slik samtale, men vi mener det ikke er riktig å gjøre dette til en forutsetning i VVP.

Enhver samtale mellom en kilde og journalist innebærer en informasjonsutveksling. Dersom en kilde ikke ønsker å gi noen slik informasjon, er det selvsagt mulig å takke nei til både bakgrunnsamtale og intervju. Når en kilde har akseptert premisset om å gi informasjon, må vedkommende også forvente at dette er informasjon journalisten vil bruke i sitt videre arbeid. Om journalisten memorerer informasjonen som blir gitt, tar notater eller gjør opptak, kan ikke spille en avgjørende rolle, så lenge premisset for informasjonsinnhenting er gjort klart.

I informasjonsinnhenting er kvalitet avgjørende. Journalisters hukommelse kan svikte og notater kan være ufullstendige. Det er liten tvil om at opptak er det beste alternativet for å sikre at journalisten sitter igjen med riktig informasjon. Så lenge premissene ellers er gjort klare (bakgrunnsamtale/intervju) kan vi ikke se at opptak i seg selv er et brudd på tilliten mellom kilde og journalist. Det er oss bekjent, få journalister som opplyser om at de gjør notater fra samtaler med kilder. Vi har problemer med å se at det skal stille seg annerledes med lydopptak.

At en journalist i ethvert tilfelle må opplyse om at opptak som benyttes for å dokumentere informasjonen som blir gitt, mener vi kan medføre en nedkjølende effekt på kilderelasjonen. Dersom konsekvensen er at journalister lar være å gjøre opptak, mener vi det kan få en utilsiktet konsekvens. Særlig i komplekse gravesaker med mange kilder og hvor detaljer kan være avgjørende, er presis informasjon avgjørende.

Avslutningsvis vil vi påpeke at norsk lov gir en rett til å ta opp samtaler som en selv er en del av. De senere års utvikling viser at kilder også benytter seg av denne muligheten i møte med journalister. Dette vil en særlig kunne oppleve der ressurssterke kilder utsettes for kritisk journalistikk. Mens den ene parten må opplyse om at det gjøres opptak, trenger altså ikke den som møter journalisten å gjøre det samme. Dette er en maktforskyving i forholdet mellom journalist og kilde som utvalgets endring vil medføre.

Vi er også grunnleggende skeptisk til at det skal gjelde egne regler for det kildeutvalget definerer som "kontroversielle saker". Vi mener denne formuleringen er upresis. Definisjonen av hva som er kontroversielt vil være krevende å forholde seg til. En foreslår med dette også begrep som ikke er en del av presseetikken i dag. Det åpner for en betydelig diskusjon om hvordan begrepet skal tolkes, ikke bare i redaksjonene, men også i PFU. Hva som er kontroversielt og hva som er ukontroversielt vil åpenbart avhenge av øynene som ser. Vi mener det er svært uheldig å skille saker i to gjensidig utelukkende kategorier.

Denne formuleringen tar også lite hensyn til at saker er under utvikling. En sak som kanskje ikke vil karakteriseres som kontroversiell, kan utvikle seg til å bli nettopp det gjennom den journalistiske arbeidsprosessen.

Et tilsvarende problem med endringsforslaget er knyttet til bruken av begrepet "urutinerte kilder". Dette er også et nytt presseetisk begrep som vi også mener har åpenbare utfordringer. Vi går ikke nærmere inn på utfordringene knyttet til begrepet "urutinerte kilder" her, men viser til vår drøfting av punkt 3.9.

Oppsummert kan BT ikke anbefale å ta inn endringene som er foreslått av VVPs punkt 3.3.

Kildeutvalgets forslag til endring av Vær varsom-plakatens punkt 3.6

«Av hensyn til kildene og pressens uavhengighet har ingen utenforstående rett til å få utlevert upublisert materiale.»

Endringsforslaget er etter vårt syn unødvendig. Dagens punkt 3.6 viser til at utlevering av slikt materiale kun skal gjennomføres ved unntak fra hovedregelen. For å gjøre slike unntak kreves det en aktiv redaksjonell vurdering og beslutning. Det er, som kildeutvalget godt beskriver i rapporten, tilfeller hvor det er formålstjenlig å avvike fra hovedregelen.

Vi mener også at dagens 3.6 forholder seg til unntak på tilsvarende måte som en ser igjen i flere andre punkter i VVP.

*"3.1. Kilden for informasjon skal **som hovedregel** identifiseres,*

*"3.11 Pressen skal **som hovedregel** ikke betale kilder og intervjuobjekter for informasjon".*

*4.8. Barns identitet skal **som hovedregel** ikke røpes i familietvister, barnevernssaker eller rettssaker.*

Vi mener det er en styrke at VVP bruker samme begreper i oppbyggingen av regelverket.

Etter BTs syn ivaretar dagens punkt 3.6 det behovet redaksjonene har for å beskytte upublisert materiale. Vi kan derfor ikke anbefale kildeutvalgets endringsforslag.

Kildeutvalgets forslag til endring av VVP punkt 3.7

«Pressen har plikt til å gjengi meningsinnholdet i det som brukes av intervjuobjektets uttalelser i indirekte sitater. Direkte sitater skal gjengis presist.»

Vi vil rose utvalget for en særlig grundig gjennomgang av sitatpraksis, ikke bare i norske redaksjoner men også regelverk og praksis i andre land og andre lands redaksjoner. Dagens sitatpraksis i Norge bygger på en plikt for mediene til å opptre lojalt overfor intervjuobjekter. Journalister skal etter beste evne gjengi det intervjuobjektet faktisk mener, men ikke nødvendigvis gjengi ordrett det som blir sagt. Direkte sitater med anførselstegn skal gjengis presist. Vi mener at dagens ordning er godt innarbeidet og at den norske sitatpraksisen gir mulighet for å forbedre språk og lesebarhet uten at det faktiske innholdet blir endret. Som utvalgets intervjuer med kilder også avdekker, er det *“kommet få tilbakemeldinger om ren feilsitering”*. Den naturlige konklusjonen av en slik tilbakemelding er at dagens praksis fungerer ganske godt. Det er også få fellelser i PFU knyttet til punkt 3.7. Spørsmålet er dermed om det er behov for å endre regelverket.

Vi deler imidlertid utvalgets bekymring knyttet til at intervjusituasjonen omdannes til en forhandling mellom journalist og kilde. Intervjuet er journalistens fremste verktøy og sitater skal ikke være et resultat av en forhandling. Det kan her være på sin plass at den enkelte redaksjon blir mer bevisst og bidrar til at journalister skiller tydeligere mellom bakgrunnsamtaler og en faktisk intervjusituasjon.

Vi mener de problemene som er avdekket først og fremst kan løses gjennom en innstramming av praksis, ikke av regelverket. BT vil derfor ikke anbefale at punkt 3.7 i VVP endres.

Kildeutvalgets forslag til endring av VVPs punkt 3.8

«Kildens rett til sitatsjekk er personlig, og begrenset til korrigering av faktiske feil. Ingen uten redaksjonell myndighet kan gripe inn i redigering og presentasjon av redaksjonelt materiale. Som hovedregel tilbys ikke sitatsjekk når svar er avgitt skriftlig.»

Vi er enig med utvalget i at sitater er personlige at retten til sitatsjekk også tilhører den som er intervjuet. Vi er imidlertid noe skeptisk til at journalister skal nekte å sende sitatsjekk til andre enn den som er intervjuet. Så lenge den som har rett på sitatsjekk ønsker det, bør det være uproblematisk å sende sitatsjekken til for eksempel en rådgiver. I enkelte tilfeller vil en slik smidighet også sørge for en raskere avklaring for vanskelig tilgjengelige kilder. Det avgjørende er at journalisten står fast på det som er formålet med sitatsjekken, at korrigeringer begrenses til faktiske feil. Dersom rådgivere påpeker feil i intervjuet på vegne av intervjuobjektet, mener vi at journalisten har et ansvar for å korrigere. Målet må være å få en korrekt gjengivelse. Journalister skal selvsagt avvise forsøk på å endre sitater som er riktig gjengitt. Det gjelder uavhengig av om det er kilden selv eller noen av dens rådgivere som ber om dette.

Når det gjelder kravet om sitatsjekk på skriftlige uttalelser, er vi enige med utvalget i at dette som hovedregel bør unngås. Sitatsjekken er ment for å sikre at det ikke er skjedd misforståelser eller feil i møtet mellom journalist og kilde. I de tilfellene kilder avgir skriftlige uttalelser, er utgangspunktet for sitatsjekken falt bort. Vi mener likevel at dagens punkt 3.8 er tilstrekkelig til å klargjøre dette premisset, og at VVP ikke trenger en ytterligere presisering. Kildeutvalgets endringsforslag fremstår som unødvendig og bør derfor ikke inntas i VVP.

Kildeutvalgets forslag til tillegg til VVP 3.9

«Opptre hensynsfullt i den journalistiske arbeidsprosessen. Vis særlig hensyn overfor urutinerte kilder og personer som ikke kan ventes å være klar over virkningen av sine uttalelser. Vær aktpågivende ved bruk av sosiale medier som kildegrunnlag. Misbruk ikke andres følelser, uvitenhet eller sviktende dømmekraft. Husk at mennesker i sjokk eller sorg er mer sårbare enn andre.»

Vi er enig i kildeutvalgets påpekning av at journalister må ta særlige hensyn i møte med enkelte kilder. Vi er imidlertid skeptiske til begrepsbruken som er en del av utvalgets endringsforslag. Vi ser at utvalget ønsker å gi en ytterligere presisering av hvilke kilder som har ekstra behov for at journalisten opptrer hensynsfullt. Å innføre begrepet urutinerte kilder som en del av presseetikken, mener BT er problematisk (jamfør også påpekning knyttet til VVP punkt 3.3).

Motsatsen til urutinert kilde er en rutinert kilde. Å oppstille kildeuniverset i to gjensidig utelukkende kategorier har vesentlige svakheter. Vi mener denne begrepsbruken ikke fanger opp alle de avveiningene som må gjøres i disse vurderingene. BT mener at en står i fare for å få en lite formålstjenlig svart/hvitt-diskusjon i redaksjonene. PFU vil ved en slik endring måtte ta stilling til hvilken kategori den enkelte kilde skal plasseres i. Da mister en også helheten i den journalistiske vurderingen. Begrepet "urutinerte kilder" tar ikke opp i seg at det vil være grader av hvor rustet en kilde vil være i møtet med mediene. Dette kan som også VVP presiserer, være situasjonsbetinget. I VVP er sjokk og sorg spesielt nevnt, men det kan også være andre forhold som må vurderes. En kilde kan for eksempel ha lang erfaring med media knyttet til et konkret fagfelt, men kan ha liten eller ingen erfaring med å forholde seg til journalister om private eller kritikkverdige forhold.

Utvalget gjør i sin rapport godt rede for utfordringer som ligger i bruk av sosiale medier som kilde. At det i mange tilfeller vil være naturlig å kontakte kilder om det de har publisert på sosiale medier, er vi enige i. Det er også viktig å være oppmerksomme på mulighetene for at den informasjonen som journalister finner på sosiale medier ikke trenger være verifisert, enten på grunn av hacking eller fordi uvedkommende har fått tilgang til mobil/PC.

BT er imidlertid skeptisk til at VVP skal ha spesielle føringer knyttet til kildekritikk når det kommer til sosiale medier. Det er etter vårt syn ikke holdepunkter for å si at sosiale medier i alle tilfeller er å regne som en mer problematisk kilde til informasjon enn den informasjon som er tilgjengelig på andre digitale flater. Hvilken publiseringsplattform kildeinformasjon hentes fra, kan ikke være førende for det kildekritiske arbeidet som skal gjøres i den enkelte redaksjon. Vi er enige i målet om å styrke det kildekritiske arbeidet i norske redaksjoner, men mener at dagens VVP legger gode føringer for dette. Vi vil også påpeke et paradoks: Endringen kildeutvalget foreslår, vil medføre at pressens etiske regelverk stille strengere

aktsomhetskrav når en henter kildeinformasjon fra for eksempel Facebook og Twitter enn fra en blogg. Kildekritikk er fundamentalt i alt journalistisk arbeid. Å presisere at det gjelder særskilte kildekritiske hensyn knyttet til utvalgte informasjonskilder, mener BT kan virke mot sin hensikt. Den generelle regelen om kildekritisk aktsomhet er etter vårt syn en styrke, også om det i fremtiden skulle komme nye kilder til informasjon.

BT mener at kildeutvalgets forslag til endringer av VVP 3.9 ikke bør tas inn.

Med vennlig hilsen

Trond Olav Skrunes
Nyhetsredaktør i Bergens Tidende